

Talentvol opgroeien

Lezing symposium achtjarig bestaan lectoraat Integraal Jeugdbeleid

Jeannette Doornenbal

24 september 2014

Introductie

Wat geweldig om u hier allemaal te zien. Al die partners met wie we de afgelopen 8 jaar hebben samengewerkt. En wat een eer dat ik vanmiddag mag spreken. Dankzij u, want zonder onze samenwerking in praktijkgericht onderzoek had ik dit verhaal niet kunnen vertellen. En namens alle onderzoekers die betrokken zijn bij het lectoraat Integraal Jeugdbeleid dat is uitgegroeid tot een grote groep onderzoekers die ik graag aan u voorstel (groepsfoto). Vanuit verschillende disciplines – sport, linguïstiek, sociologie, psychologie, pedagogiek en onderwijskunde, zorg/gezondheid – houden we ons bezig met een waaier aan jeugd vraagstukken in 5 kleinere onderzoeksgroepen: Kind, Taal & Ontwikkeling; Leren & Gedrag; Gezonde & Actieve leefstijl; Leefwerelden verbinden; Toekomstig talent. Of anders gezegd, met diverse aspecten van het gezond opgroeien of Healthy ageing; want gezond oud worden begint op jonge leeftijd.

Maar welk verhaal vertel je dan? Degenen die mij een beetje kennen zullen denken: ja ja Jeannette dat was weer een kwestie van ploegen en bouwen; de grond bewerken, dichtgooien en opnieuw beginnen. Ik heb besloten u niet te informeren over onze onderzoeksprojecten, al zijn we er natuurlijk apentrots op. Interessanter leek het ons om in te gaan op onze ambitie en benadering van jeugd vraagstukken. Dat doe ik aan de hand van één zin: [het is de morele en sociale plicht van volwassenen om ieder kind alle kansen te bieden om talentvol op te groeien](#). Ach, een open deur zult u denken: daar kan toch niemand tegen zijn. Maar wat bedoelen we er eigenlijk precies mee? De zin bevat diverse begrippen die om uitleg vragen en die ons uitnodigen na te denken over een aantal klassieke opvoedingsvragen in een veranderende context. Oude antwoorden volstaan niet in de samenleving van nu en de uitdagingen waar we voor staan. Ik geef u een simpel voorbeeld van de veranderingen in de fysieke ruimte van kinderen waarover Trouw in juni 2014 rapporteerde (baseerden zich op o.a. onderzoek van de Amerikaanse Lenore Skenazy 2008 en Lia Karsten). Het trof mij opnieuw hoe de fysieke ruimte van kinderen is ingeperkt; in vier generaties tijd is de ruimte van een achtjarige gekrompen van 10 kilometer tot 300 meter. Konden onze grootvaders rond 1910 nog alleen

het bos in om te vissen, onze (klein)kinderen van nu komen in hun eentje de straat niet uit. Wat vraagt dat van inrichting van binnen- en buitenruimtes, voor het ontwerp van een rijke speel- en leeromgeving om kinderen van nu toch de kans te geven om de wereld op hun eigen houtje te kunnen verkennen. Aan de hand van onze interpretatie van deze zin maken we onze ambitie en benadering duidelijk. Met voorbeelden uit elk van de vijf onderzoeksthema's laten we zien wat we hieraan hebben bijgedragen.

Morele en sociale plicht

Laten we beginnen met de eerste woorden: morele en sociale plicht. De plicht om op te voeden en te onderwijzen is gegeven met wat de filosofe Hannah Arendt noemt de 'nataliteit' van kinderen (feit dat ze geboren zijn). Vanwege hun extreme afhankelijkheid en kwetsbaarheid doen ze een appèl op ons, volwassenen. Een *moreel* appèl, omdat we moeten opvoeden omwille van het kind en hun toekomst. En een *sociaal* appèl, omdat de menselijke samenleving zonder opvoeding niet kan voortbestaan. Dat kinderen zowel als de samenleving niet zonder opvoeding kunnen, illustreren wolfskinderen. Victor die opgroeide met wilde dieren in de bossen van Aveyron, leerde niet rechtop te lopen en ontwikkelde geen taal. Hij leerde dat ook gebrekkig, nadat zijn 'pleegvader' zich vanaf zijn 15^e over hem ontfermde - ondanks intensieve training. De eerste levensjaren zijn zo belangrijk; je kunt het nooit meer overdoen.

Wat bedoelen we dan? Op-voeding verwijst allereerst op voeding en verzorging, liefde en nabijheid die nodig zijn voor de ontwikkeling van een basaal gevoel van veiligheid en hechting. Dat geldt voor alle pasgeborenen en zeker voor ouders van prematuur geboren kinderen waar een aantal onderzoekers van Kind Taal & Ontwikkeling zich mee bezig houdt. Prematuur geboren kinderen hebben moeite met zuigen en slikken, essentiële taken voor de verdere ontwikkeling. Ouders maakt dat onzeker, niet alleen de eerste maanden maar ook later: komt het wel goed, loopt mijn kindje een ontwikkelingsachterstand op die het niet meer kan inhalen? Om ouders van prematuur geboren kinderen te ondersteunen hebben Margreet Luinge en haar onderzoekers samen met de oudervereniging van couveusekinderen de website Kindexpert ontwikkeld.

Bovenop het voeden 'het uitdagen'. Ten eerste door kinderen uit te nodigen om mee te doen in de wereld van volwassenen en aan hen overdragen wat van waarde is gebleken. Ten tweede door kinderen de open ruimte te gunnen om hun eigen kinderwereld te creëren zodat ze nu met elkaar kunnen oefenen voor later; een tijd waarin ze als nieuwe generatie de wereld op

hun manier op orde moeten brengen. Dat kan het gezin/ouders in deze globale netwerksamenleving niet alleen. In het begin van de 20ste eeuw is er verplicht voor alle kinderen al een tussenwereld ontstaan tussen gezin en samenleving: de school. Die tussenwereld is sinds 1990 verbreed en verlengd met de komst van de brede school, integraal kindcentrum, centra voor jeugd en gezin/buurteams. Kinderen gaan langer en eerder naar 'school', naar een professionele pedagogische omgeving. Die verbrede en verlengde tussenwereld vormt ons onderzoeksdomein: hoe kunnen we in die tussenwereld onze opvoedingsplicht het beste vervullen? De kennis die we over de brede school hebben opgedaan onder meer in onderzoeken naar en met brede scholen/vensterscholen in Groningen, Assen, Emmen, hebben we vastgelegd in een studieboek voor hbo-studenten *Werken in de brede school. Een pedagogische benadering*. Dat wordt inmiddels in verschillende pabo-opleidingen in Nederland gebruikt. Want werken in de brede school vraagt van andere kennis, vaardigheden en houding dan werken in een school zonder verbindingen.

Kinderen doen dus een appèl op volwassenen, maar u weet net als ik dat het niet altijd eenvoudig is om het opvoeden vol te houden; dat melden ook professionals. Hoe houd je het vol om lessen in beweging te geven als kinderen thuis op de bank zitten met een laptop en een zak chips? Hoe blijf je je inzetten voor Marissa die de hele dag uit het raam staart en geen aansluiting vindt bij de groep? Hoe zorg je ervoor dat je ouders niet verwijt dat ze thuis niet voorlezen? Er zijn moed en creativiteit, denk- en doekracht voor nodig om vanuit een positieve houding te blijven vechten voor opvoeden. Opgeven is geen optie - wat de omstandigheden ook zijn. (twee erge dingen: trekken aan een dood paard en uitbehandeld.)

Daarom houden we ons in verschillende projecten bezig met de vraag hoe professionals te ondersteunen in hun handelen. Ik geef twee voorbeelden.

- a) Het eerste is ouderbetrokkenheid, een onderwerp uit het thema Leefwerelden verbinden. Hoewel al langer bekend is dat de samenwerking tussen (brede) school en thuis, pedagogisch partnerschap, van belang is voor de ontwikkeling van kinderen, blijken professionals het samenwerken met ouders knap lastig te vinden. Zij voelen zich dikwijls onhandig of verlegen met ouders. Om de relatie tussen school en gezin te versterken is er in SPT, een wijk in de stad, een nieuwe functie in het leven geroepen: de brugfunctionaris. Onderzoekers hebben niet alleen deze nieuwe functie geëvalueerd, maar ook meegewerkt aan het vorm en inhoud geven aan deze nieuwe functie waarin de brugfunctionarissen zelf ook zoekende waren.

Naast leren lesgeven in taal en rekenen, zouden aankomende studenten ook al moeten leren hoe samen te werken met een diversiteit aan ouders. Daarom werkt het lectoraat samen met de PA aan een leerlijn ouderbetrokkenheid.

- b) Het tweede voorbeeld komt uit het thema Leren & Gedrag. De vraag van promovenda Lidy van der Worp is hoe leraren in het speciaal onderwijs vaardiger kunnen worden in het hanteren van gedrag in de klas. De idee was lange tijd dat eerst de gedragsproblemen beheersbaar moesten zijn voordat kinderen tot leren konden komen. Het tegendeel is mogelijk juist: door je te richten op taakgerichtheid, dus op het leerproces verminderen de gedragsproblemen. Daarom is Van der Worp op zoek naar werkwijzen die leraren ondersteunen om de academische vaardigheden van kinderen met gedragsproblemen en psychiatrische stoornissen te stimuleren.

Ieder kind

De dynamische systeemtheorie laat zien dat de ontwikkeling van elk kind een uniek en dynamisch proces is van op elkaar in en tegen elkaar in werkende factoren. Diversiteit en variabiliteit is het uitgangspunt en omgaan met verschillen de uitdaging. Hoe doe je dat?

We weten dat omgevingsfactoren - sociaal economische status van ouders, buurtkenmerken - buitengewoon relevant zijn. Allerlei maatschappelijke vraagstukken zoals ziekte en gezondheid, en onderwijscarrières, blijken telkens weer gerelateerd te zijn aan sociaal-economische status. Het maakt uit waar je geboren bent: bij welke ouders, in welk gezin en buurt. Dat zien we terug in de cijfers. In Noordoost Groningen bijvoorbeeld komen er meer gedragsproblemen voor, is er een groter beroep op zorg en gaan meer kinderen naar het speciaal onderwijs dan in Haren of Helpman. Echter, deze factoren zijn moeilijk te veranderen. Gelukkig weten we inmiddels dat proximale factoren – dat wat dichtbij kinderen gebeurt, dagelijkse interacties – toegankelijker zijn voor interventie. Professionals spelen daarin een cruciale rol, meer dan het gebruik van evidente methodes en programma's. Een kwart in de variantie van bv onderwijsprestaties van kinderen wordt verklaard door de factor professional en de positieve interacties die zij weten te bewerkstelligen. Meester Bart Ongering een bevlogen docent zegt in de Correspondent van 9 sept treffend: “Ik schat dat ik tijdens de les zo'n 30 procent bezig ben met het overdragen van het vak. De rest gaat op aan 'iets anders.' Ik noem het diepgaand menselijk contact.”

Daarom richten we ons in onderzoek op de vraag hoe professionals de kwaliteit van de dagelijkse interacties kunnen verhogen. Daarvoor hebben we ook geïndividualiseerde informatie nodig om op grond daarvan persoonlijke leertrajecten te ontwerpen.

Ik geef u een voorbeeld uit het thema Toekomstig Talent. De vraag van Carla Geveke is welke processen het wetenschappelijk redeneren van kinderen kunnen stimuleren in Wetenschap en Techniek-arrangementen, zoals de Magneet op de PA. Minutieus analyseert zij de interacties tussen kinderen en hun begeleiders tijdens die arrangementen: onder welke (natuurlijke) condities zien we het niveau van wetenschappelijk redeneren van individuele kinderen stijgen? De hypothese is dat het niveau van redeneren wordt verhoogd als de leraar of begeleider kinderen de gelegenheid biedt om hun talent voor wetenschappelijk redeneren te laten zien: hen stimuleert om zelf op onderzoek te gaan en hierop aanhaakt, en hen uitdaagt te redeneren door open vragen of doordenkvragen te stellen. Het doel is niet dat kinderen kennis kunnen *reproduceren*, maar vooral leren zelf kennis te *produceren*. En dus om de vraag: hoe kun je als leraar je onderwijstalent laten zien door talentmomenten te creëren waarbij het kind zijn talent om te leren kan laten zien. Talentenkracht is een beloftevolle benadering die steeds meer aandacht krijgt in de bachelor van onze studenten en waar educatieve professionals zich straks verder in kunnen bekwalen door master Talent en diversiteit te volgen.

Talentvol opgroeien

We komen nu bij het begrip talentvol opgroeien en daarmee bij de waartoe-vraag? Laten we allereerst vaststellen dat niet elk kind hetzelfde wil en kan bemeesteren. Het perspectief van de kennissamenleving is in die zin problematisch. Niet alle jongeren kunnen noch willen studeren. Ook het leren van een vak of werken in de dienstensector is zinvolle en waardevolle arbeid. Bovendien, de arbeidsmarkt kan al die hooggeschoolde jongvolwassenen hoogstwaarschijnlijk niet absorberen. De filosoof Karel Mulder noemt hen treffend het toekomstige Pakkenproletariaat.

Dus als talentontwikkeling het doel is, wat bedoelen we dan met talent? Talent is een omstreden begrip met diverse betekenissen. Bedoelen we met talent excellentie – uitsteken boven de middelmaat bijvoorbeeld in sport zoals Epke Zonderland? of in wiskunde, zoals Ionica Smeets die zich met trots en met recht een nerd noemt? Of gaat talent om vooruitkomen ten opzichte van jezelf en ontdekken wat je motiveert (goede kok worden), betrokken te zijn op wat je doet? Is talent begaafdheid - iets wat je hebt, wat in je zit en dat eruit moet komen - of is talent te zaaien en te oogsten? Wij benaderen talent als ontdekken

wat je motiveert en vooruitkomen ten opzichte van jezelf (in de wereld komen, zou Hannah Arendt zeggen).

Talentontwikkeling – iemand worden - is voor ieder kind een individuele opgave, een ik-project. Uiteindelijk moet je het zelf doen (minimaal 10.000 uren studeren om echt ergens goed in te worden). Maar een individuele prestatie is het zeker niet; het gebeurt altijd in relatie tot de ander(en), een gemeenschap. Daar begin je al jong mee. Door je kind uit te dagen om mee te doen in jouw wereld, verantwoordelijke taakjes geven zoals afdrogen, de tafel dekken, appeltje schillen, de tuin aanvegen, was ophangen. Een ieder die met jonge kinderen omgaat, ziet dat kinderen dat heel graag willen – meedoen. Die kansen bieden we hen niet altijd bv uit angst voor fysieke onveiligheid. Gebeurt in andere culturen vanzelfsprekender.

Kinderen leren dus door mee te doen in de wereld van volwassenen. Maar ze leren ook veel van en met elkaar bv in de kinderopvang. Promovenda Nynke van der Schaaf doet onderzoek naar interactieprocessen tussen jonge kinderen in een relatief nieuwe praktijk: de buitenschoolse opvang met als belangrijk kenmerk wisselende groepssamenstelling (wisselende kinderen en wisselende leidsters). Hoewel we weten dat stabiele relaties en vaste gezichten zeker voor jonge kinderen van belang zijn, ontbreken die in de bso. Hoe vinden ze in die dynamische omgeving hun weg? Nynke laat op basis van conversatie-analyse van videomateriaal zien dat jonge kinderen sociaal leren in onderlinge interacties: zij leren hoe ze toegang kunnen krijgen tot spel van andere kinderen en leren conflicten te vermijden of te beëindigen over bezit van materiaal, over spelregels. Daar komt dikwijls geen pm'er aan te pas.

Talent is dus niet iets dat je hebt. Het ontwikkelt zich in de relatie tussen ik en ander(en), in een gemeenschap. Talent is behalve emergent ook dynamisch: het kan zich ontwikkelen maar ook weer verdwijnen. Soms is dat jammer, zoals mijn middelste zoon die in zijn puberteit zijn sporttalent aan de wilgen heeft gehangen. Hoe houd je talent vast bij kwetsbare overgangen? Het kan ook prettig zijn: aandoeningen van kinderen bv ADHD zijn geen gefixeerde eigenschappen en kunnen verdwijnen in een andere context (ik breng in herinnering het voorbeeld van Lidy van der Worp die laat zien dat in een context waarin leraren een beroep doen op academische vaardigheden van kinderen met een psychiatrische aandoening, de gedragsproblemen van kinderen verminderen). En ten derde moeten we talent niet smal definiëren. Als het ultieme doel van opvoeden en onderwijzen is om een jong mensenkind te ondersteunen om een mens te worden die bereid is om verantwoording te dragen voor zowel

het oude (koesteren wat van waarde is voor mens en samenleving) als het nieuwe (bereid is om de wereld opnieuw op orde te brengen), dan zijn daar drie dingen voor nodig kwalificatie (curriculum doorlopen, kennis - literacy and numeracy -opdoen, kennis leren toepassen, vak leren en goed worden in een vak), socialisatie (democratisch burger te worden in deze wereld) en subjectivering/persoon (ontdekken wie ben ik, wil ik zijn in deze wereld). Kwalificatie, socialisatie en subjectivering vraagt van professionals dat ze 3D kunnen schaken.

Alle kansen

De laatste vraag die zich nu aandient is: wat biedt kinderen kansen om hun talent te ontwikkelen? Daar heb ik impliciet of expliciet al het een en ander over gezegd. Namelijk dat:

- er een gemeenschap voor nodig is
- je jong moet beginnen en niet opgeven
- je de ontwikkelkracht en nieuwsgierigheid van kinderen als vertrekpunt moet nemen;
- je diversiteit en variabiliteit als gegeven accepteert
- we positieve interacties moeten stimuleren door een talentkrachtige aanpak in groepen en met individuele kinderen
- de professional die 3D moet kunnen schaken tussen kwalificatie, socialisatie en persoonsvorming.

Ik wil proberen het nog iets scherper proberen te formuleren. Daarvoor maak ik een uitstapje. In 2013 publiceerde de *WRR De Lerende economie*, een gefundeerd advies dat antwoord zoekt op de vraag hoe Nederland haar verdienvermogen kan versterken. Dat is hier natuurlijk niet de kwestie, maar ik zag wel een inspirerende parallel. De Raad noemt twee manieren om naar economische ontwikkeling te kijken. De eerste is een oude bekende: de lineaire strategie van toename en groei. Volgens de raad is dit een doodlopende weg. Zij stellen een andere strategie voor die volgens hen toekomstbestendig is: investeren in kansen. Dat is volgens de Raad de optelsom van het vermogen toekomstige kansen te benutten en toekomstige bedreigingen het hoofd te bieden. Het doel van de 'kansenstrategie' is niet kennisvermeerdering (van kennis hebben we al meer dan voldoende) maar kenniscirculatie (het ontwerpen van kennisgefundeerde toepassingen die werken in de praktijk, implementeerbaar zijn, betekenisvol zijn voor kinderen en ouders). Om dat voor elkaar te krijgen is het volgens de Raad nodig om op drie niveaus te investeren: in de infrastructuur, de instituties én het menselijk kapitaal.

Zouden we deze definitie ook toe kunnen passen op opvoedingskansen? Die zou dan luiden: om kinderen alle kansen te bieden moeten we het *opvoedingsvermogen* versterken; dat is de optelsom van onze kennis over de kansen en bedreigingen, weten wat helpt en wat kinderen bedreigt. Daarvoor is kenniscirculatie noodzakelijk. Meer concreet zou dit kunnen betekenen:

a. *investeren in duurzame lokale pedagogische infrastructuren:*

en wel in de kwaliteit van een geïntegreerde basisvoorziening van opvoeding, onderwijs, ondersteuning (zorg en welzijn) die ondersteund wordt door beleid en bestuur, en waar kennispartners – universiteit, hogescholen – zich aan verbinden. In Nederland zijn we gewend om de randen op te zoeken, het speciale, de rechter- en de linkerkant van *de normaalcurve*. In plaats daarvan zouden we meer kunnen en moeten investeren in het midden: in het verhogen van de kwaliteit van de basisvoorzieningen waarin kinderen opgroeien. Hoe?

- Place based, community-based. Goed kijken wat er nodig is in een wijk, buurt of dorp. In dialoog met alle actoren, dus juist ook met de bewoners, ouders en kinderen vaststellen wat nodig en wenselijk is. Dat vraagt om een participatieve benadering. Ik geef u een voorbeeld uit het thema Gezonde en actieve leefstijl. Er worden veel sportactiviteiten aangeboden met als doel ieder kind te laten bewegen en gezondheidsnorm te laten halen (2 uren bewegen per dag). Ons onderzoek laat zien dat kinderen die het nodig hebben, dikwijls niet worden bereikt. Ondanks talloze investeringen en interventies, scoren kinderen in sommige buurten en gebieden nog steeds onder het landelijk gemiddelde. Daar kun je zuur over doen. Maar het helpt meer als we (h)erkennen dat interventies en activiteiten dikwijls over de hoofden van ouders en kinderen heen worden uitgevoerd en niet passen bij een gezinscultuur waarin gezond eten en bewegen geen issues zijn. Interventies falen omdat het laten we zeggen binnen-perspectief niet wordt meegenomen. De uitdaging is dus om doelen te stellen die passen bij de context en gedragen worden door alle actoren.
- Daar moet je vervolgens doelgericht en planmatig aan werken
 - gebruik daarbij rich data: if you don't use data you are a part of the problem (Cincinnati)
 - én het impliceert ook dat je een dialoog moet voeren over waarden en visie/perspectief op ontwikkelen en leren bv wat is gezondheid? welke beelden heb je daarbij?

b. Een duurzame infrastructuur vraagt iets van de instituties om de huidige versnippering tegen te gaan. De Raad spreekt over *responsieve instituties*. Nodig zijn *veerkracht* om bij externe druk en tegenslagen niet in je schulp te kruipen; *adaptatie* (aanpassen aan veranderende omstandigheden – zie je nu gebeuren in samenwerking tussen scholen en kinderopvang in krimpgebieden, en samenwerkingsscholen); en *proactiviteit*, de mogelijkheid om te leren en te onderzoeken. En dat vraagt wat van leiderschap.

c. Last but not least vraagt de versterking van het opvoedingsvermogen om investeren in *menselijk kapitaal* met andere woorden in de professionele ontwikkeling van teams en individuen. Tenslotte maken mensen het verschil in de kwaliteit van de dagelijkse interacties. Dat is geen individuele prestatie maar altijd een teamprestatie. Wat vraagt het van professionals om te acteren in die nieuwe settings, zoals in kindcentra? Ik geef u een laatste voorbeeld uit het landelijke project PACT. PACT werkt aan een geïntegreerde pedagogische voorziening van opvang, opvoeding, onderwijs en zorg voor jonge kinderen. Diverse partijen hebben zich verbonden aan PACT: wethouders, bestuurders, wetenschappers en praktijken van kinderopvang, onderwijs en zorg. De centrale vraag van PACT is welke vaardigheden professionals - leraren, pedagogisch medewerkers, jeugdzorgmedewerkers - nodig hebben om te acteren in dergelijke interdisciplinaire teams voor jonge kinderen. In de eerste plaats moeten ze goed zijn in hun vak én daarenboven beschikken over generieke vaardigheden, 21st eeuwse skills, zoals onderzoekend en reflecterend vermogen, ontwerpvaardigheden en creativiteit; samenwerkingsvaardigheden met ouders, kinderen, andere professionals, buurt; toepassen van nieuwe media, ict.

Wat is de belofte?

Ik besluit mijn bijdrage met een herformulering van de zin waarmee ik begon: het is onze plicht om met het oog op de toekomst, de toekomst van kind en samenleving, door middel van kenniscirculatie bij te dragen aan de versterking van het opvoedingsvermogen van ouders en professionals, aan de responsiviteit van pedagogische instituties en duurzame pedagogische infrastructuren. Dat

- is goed voor kind en samenleving
- is goed voor nu en goed voor later
- zal hopelijk leiden tot minder selectie en exclusering, dus tot terugdringen van zorg

Dat is de belofte. En als het ergens kan is het hier waar we een traditie hebben en een sterk verbonden netwerk. Maar laten we onthouden: werken in een pedagogische setting is en blijft

een kwestie van ploegen en bouwen. Dat was zo en blijft zo. Het is een pad bezaaid met onzekerheden en uitdagingen. Opvoeden en onderwijzen zijn een kunst een kunde en dat impliceert dat we nieuwsgierig moeten blijven, ons blijven verwonderen en nadenken. Dat is het mooie van praktijkgericht onderzoek. Daarin leren we onszelf en elkaar te verbeteren.

Indachtig het voor vandaag zeer toepasselijke motto van de Hanzehogeschool: Share your talent. Move the world.